

UOT: 821.52.162

**Tahirə Nurəliyeva,**  
*AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu,*  
*filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

*[tairanuraliyeva@mail.ru](mailto:tairanuraliyeva@mail.ru)*

## **NÖVBƏRİNİN DİNİ MƏZMUNLU ŞEİRLƏRİ**

**Açar sözlər:** *Füzuli, Növbəri, din, növhə, sinəzən.*

**Ключевые слова:** *Физули, Новбари, новха, синазан.*

**Key words:** *Fuzuli, Novbary, religious, novha, sinazan.*

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda elmin müxtəlif sahələrinə dair qiymətli yazılı abidələr - əlyazmalarla zəngindir. Bunların hər birini ayrı-ayrılıqda tədqiq edib öyrənmək və xalqa çatdırmaq vacib və əhəmiyyətli məsələlərdəndir.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində unudulan və adları az çəkilən şairlərdən biri də Novbəri təxəllüslü şair Kərbəlayı Qara Məşhədi Süleyman oğlu (1885-1967) Əliyevdir. Əlyazmalar İnstitutunda onun avtoqraf əlyazmaları saxlanılır. Bu əsərlər yalnız XX yüzilliyin son illərində tədqiq edilməyə başlanmışdır. Novbərinin "Füzuli qəzəllərinə təxmisləri" transfoneliterasiya olunub 2012-ci ildə "Elm və təhsil" nəşriyyatında çap edilmiş iki cildə "Divan"-ı da transfoneliterasiya olunub tamamlanmışdır.

Novbərinin adlarını çəkdiyimiz irihəcmli əsərlərindən başqa İnstitutun xəzinəsində bir neçə əlyazma nüsxələri də mühafizə edilir. Bunlardan biri B-3169/2190 şifrəli əlyazmadır. Əlyazmaya şairin 31 müxtəlif məzmunlu şeirləri daxildir. Bunlardan 21-i təkrardır, divana daxil olan şeirlərdəndir. Fr-2155/30472 şifrəli əlyazmada isə 14 şeir verilmişdir. Bunlardan yeddisi dini şeirlərdir.

Dövrünün qanunlarına görə görünür dini şeirlər üzə çıxarılmamış, bəlkə də itmişdir. Əlimizdə olan dini şeirlər novhə, sinəzənlərdən ibarətdir. Onun yazdığı novhə və sinəzənlərdən aydın olur ki, bunlar bədii dilin bütün xüsusiyyətlərini özündə saxlamış, axıcılıq və rəvanlıq baxımından da öz əksini tapmışdır.

Novhə - hüznü nəğmə, nalə, ağrı kimi adlanan qədim matəm nəğməsidir. Novhələr erkən orta əsrlərdən Yaxın və Orta Şərqdə, o cümlədən Azərbaycanda geniş yayılmışdır (Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, VII c., Bakı, 1983, s.300).

"Novhə əz-zəbani cənab Səkinə əleyhissəlam min kələmin-Novbəri Kərbəlayi Qara Məşhədi Süleyman oğlu Əliyevə, şəhri Şuşa" (Novbəri Kərbəlayi Qara Məşhədi Süleyman oğlu Əliyevin kəlamında cənab Səkinə əleyhissəlamın dilindən növhə, Şuşa şəhəri) - başlıqlı

*Əmmə bir rəhm eyliyən yox, bu gün qarələrə,  
Çarə yoxdurmu məgər dəhridə biçarələrə.*

-mətləli şeirdə Səkinə (ə) dilindən deyilənlərə nəzər salaq:

*Hər zaman yad edürəm nazlu Əli Əkbərimi,  
Saluram xatirimə Qasimu gül peykərimi,*

*Açuram hər gecələr şamida qəm dəftərimi,  
Məni tuş etdi fəlak zalimü xunxarələrə.*

\*\*\*

*İstəram xəbə gedəm talibi rəya oluram,  
Yuxu gəlmur gözümə maili-xülya oluram.  
Naliyə mən gəlürəm bülbüli-şeyda oluram,  
Baxaram gültək açan cismidəki yarələrə.*

\*\*\*

*Oldumu əmmə görən Əkbərimi dəfn eyləyən,  
Ona bir qüsl verən xatiridən dəfnə kəfən.  
Nisgil ilə gedürəm axirətin mülkinə mən,  
Dərdimi söylüyürəm gögdəki səyyarələrə.*

On bənddən ibarət olub, hər bəndi dörd misralı novhənin doqquzuncu bəndində isə deyilir:

*Şiyələr, yadə salun Kərbəla hadisəsin,  
Bəzmi-qəmdə gətürün dadə könüllər cərəsin.  
Yetürün Fatiməyə dad ilə fəryad səsin,  
Lənət olsun belə bir rəmzeyi əşrarələrə.*

Allah-təala qüdrətinə inanan, peyğəmbər və imamlarımıza sidq ürəklə bağlı bir insan olan şair Novbəri Kərbəla hadisəsinə, Fatimənin fəryadını və şəhidlərinin halını böyük ürəkəğrısı ilə qələmə almışdır. Şeirinin sonunda "Təməm. İltiması dua dərəm" (Tamamlandı. Oxucudan xahiş və rica ilə dua istəyirəm) – sözləri yazılmışdır.

Göründüyü kimi, burada şair islam dininə və onun ilk şəhidlərinə öz münasibətini aydın şəkildə bildirir.

Novbərinin başqa bir novhəsi "Ölürəm" rədiflidir:

*Qoy dizin üstə başım əmmə mənü zar ölürəm,  
Ta babam gəlmədi, mən getməgə naçar, ölürəm.*

\*\*\*

*Olmadı Əkbərimün qanlı gözüün bağliyanı,  
Baş açub nalə qılan qan yaşılə ağliyanı.  
Dadı fəryad eyllüyüb sinəsini dağliyanı,  
Mən ilən qəbrə gedər, ahi-dilü zar, ölürəm.*

Bu misralardan onun dinlə bağlı insan olduğu görünür. Novhənin sonunda "Mirzə Xəlil Yüzbaşov həzrətlərinə təqdim olunur. Həkki-isləh üçün" - sözləri yazılmışdır. Belə nəticəyə gəlmək olur ki, Novbəri öz şeirlərini, yazılarını oxumaq və islah etmək üçün dostu Mirzə Xəlil Yüzbaşova vermiş.

Başqa bir şeir isə "Novhə min kəlamı - Novbəri" (Novbərinin kəlamından novhə) başlığı altındadır.

*Şiyələr, mahi-məhərrəmdi bu gün, qəm günüüdir,  
Dilə min qəm yetürən mahi-məhərrəm günüüdir.*

\*\*\*

*Bu Hüseyin kimdi ki, aləm hamu divanəsidir,  
Bu incə şəmdi, dil yanmağa pərvanəsidir.  
Yoxsa bu Fatimənin sevgülü dürdanəsidir,  
Ona bu məzmi-əza xanədi, matəm günüüdir.*

Məhərrəmlik mərasimini ancaq şiələr keçirirdi. Məhərrəmlik ayında Kərbəla çölündə öldürülmüş Əlinin oğlu imam Hüseyinə və onun tərəfdarlarına matəm tutulur, mərsiyələr oxunurdu. Dövrümüzə qədər bu mərasim qeyd olunmaqdadır.

Novhədə məhərrəm ayının onuncu günündə (aşura günü) baş verən Kərbəla müsibətini qələmə almış və İmam Hüseynin qətlindən sonra ailəsinin çəkdiyi iztirablar təsvir edilmişdir.

Fr-2155 şifrəli əlyazmadakı "Bu gün" rədifli növhədə də Novbəri Kərbəla müsibətini acı-ağrısını belə qələmə alır.

*Bir qərib təşnələb qurban olan gündür, bu gün,  
Əhli-beyti zülmilə nalan olan gündür, bu gün.*

\*\*\*

*Yeddi qardaşı ölüb Kərbəladə Zeynəbin,  
Qalmaqub bir yavəri Neynəvadə Zeynəbin.  
Oldu daim günləri cövrü cəfadə Zeynəbin,  
Türbəti-Kərbəla alqan olan gündür, bu gün.*

Şair "Sinəzən min-kəlami-Novbəri" (Novbəri kəlamlı sinəzən) başlıqlı şeirində də çox təsirli və ürəkdağlayan fikirlər söyləmişdir. Burada düşmənin qəddarlığı nəticəsində İslam və insaniyyət uğurunda özlərini qurban vermiş müqəddəs şəhidlərimizin qətlindən sonra qadınların iztirabları belə təsvir olunur. Sinəzən bütünlüklə verilir.

*Kim çəkər dəhridə zinət müztər qəmini,  
Kim tökər şamü səhər arizinə göz nəmini.*

\*\*\*

*Yeddi qardaşı onun qaninə qəltan oldu,  
Ximəgahi od alub zülm ilə talan oldu.  
Bari ənsari hamu halinə yeksan oldu,  
Axudub Kərbübəla torpağına öz dəmini.*

\*\*\*

*Susuz öldürdü onun qardaşını Şümru sənən,  
Su kənarında susuz verdi ələmdaridə can,  
Əkbərin bir tükünə olmaz əvəz cümlə cəhan,  
Lalə-rəng eylədilər qan ilə zülfin xəmini.*

\*\*\*

*Taziyanə durulub nazlu Səkinə başına,  
Baxmadı düşmən onun naləsinə, göz yaşına.  
Baxdı həsrətlə gözü qanə batan qardaşına,  
Saxlıya bilmədi öz qardaşının matəmini.*

\*\*\*

*Yeddi qardaş dağını sinəsinə çəkdi ədu,  
Ağarub zülfi onun qalması başda qara mu,  
Şami-şum icrə ona tənə zənan oldu hamu,  
Verdilər xariciyə nisbət onun görkəmini.*

\*\*\*

*Tab edər hansı bacı qardaşı al qanə bata,  
Uçqun üryan bədəni isti qum üstündə yata,  
Yari insari ölə olmuya qardaş, nə ata,  
Qolları bağlana, həm görmüyə öz adəmini.*

Ümumiyyətlə, Kərbəla hadisəsi baş verdikdən sonra müsəlman aləmində şairlərin bir çoxu bu müsibətə münasibətini bildirmiş və bu mövzuda mərsiyələr, novhə, sinəzən və s. şeirlər yazmışdır. Bunlardan Füzuli, Nasir Xosrov, Sədi, Molla Tuğra, Mövləvi və başqa şairlərin adlarını çəkmək olar (Dehxuda, Tehran, 1350 hicri-şəmsi tarixi, s. 421). Burada verilən fars şairi Sədi Şirazinin bu barədə söylədiyi bir beyti yazmaq məqsəduyğun olar.

يارب به نسل طاهر اولاد فاطمه  
يارب به خون پاک شهيد ان کربلا  
(Ya rəbb, Fatimənin pak nəsli və övladlarına,  
Ya rəbb, Kərbəla şəhidlərinin pak qanına).

Novbəri, Məhəmməd Füzulinin  
Ey vicudi-kamilin ayinədari-feyzi-həqq,  
Asitanın qibleyi-hacəti-ərbabi-yəqin.<sup>1</sup>

beyti ilə başlayan qitəsinə müxəmməs bağlamışdır.  
Möcüz ənduştin etmişdir səmadə mahi şəqq,  
Ayeyi-Quran sənə nazildi, küllən hər vərəq.  
Qoydu şərin aləmə doğru yol ilə bir nəşəq,  
Ey vicudi kamilin ayinədari-feyzi-həqq,  
Asitanın qibleyi-hacəti-ərbabi-yəqin.<sup>2</sup>

Novbərinin müqəddəs Məhəmməd (s.) yazdığı 16 beytdən ibarət qitəyə Füzulidən bir qitəyə təxmis. Mənsub bir xatəmül-ənbiyə əleyhüssəlim” – sərlövhəsi ilə verilmişdir. Novbəri Füzuli qitəsinə cavab olaraq yazdığı təxmisi çox bədii və zəngin şəkildə əlaqələndirərək sonuncu bəndində yazır.

Novbəri qəmgin olub çox eyləmə ahü fəqan,  
Rəhbərin sahibkərəm mütləq edər lütfün əyan.  
Sən Füzuli misli ol, daim bu şahə vəsfəxan,  
Var ümmidin mehrü mah etdikcə dövrən olasan,  
Kamiyabü kamiranü kamibəxşü kamibin.<sup>3</sup>

Bunlardan başqa şair Novbərinin divanındakı qəzəlləri içərisində dini mövzuda yazılmış şeirləri də vardır. Burada onun islam dininin əsasını qoyan axır əz-zəman peyğəmbərimiz Məhəmmədin (s.) vəsfinə dair iki qəzəldən nümunələr göstərməklə şairin dini baxışları barədə mükəmməl təsəvvür yaratmaq olar.

Həmdullah, Novbərin qəlbində yoxdur şübhəsi,  
Əhsən, ey Novbəri, bunu sən etmədən inkarsən.<sup>4</sup>

ikinci şeirdə də dinə qarşı yaxınlığı, münasibəti aydın olur.

Məqalədə əsas məqsədimiz Novbərinin növə və sinəzənlərinin avtoqraf nüsxələri transfoneliterasiya etmək, onların təhlili, tədqiqi ilə əlaqədar fikirlər söyləmək və xalq kütləsinə çatdırmaqdır.

<sup>1</sup> M.Füzuli. Əsərləri. Bakı, I c., s.374.

<sup>2</sup> Novbəri. Füzuli qəzəllərinə təxmislər. Bakı, Elm və təhsil, 2012. s.456.

<sup>3</sup> \_\_\_\_\_ s.459

<sup>4</sup> Novbəri, Divan. II c., s.45.

**Ədəbiyyat:**

1. Novbəri. "Şeirləri". B-3169.
2. Novbəri. "Dini şeirlər". Fr-2155.
3. M.Füzuli. Əsərləri. C.1. - Bakı, 1958.
4. Nağıyeva C., Nurəliyeva T. "Novbərinin qəzəllərinə təxmislər". -Bakı: Elm və təhsil, 2012.

**Тахира Нуралиева,**

*доктор философии по филологии, доцент*

**РЕЛИГИОЗНЫЕ СТИХИ НОВБАРИ**

**Резюме**

Данная статья посвящена исследованию творчества малоизвестного азербайджанского поэта XIX-XX вв., творившего под псевдонимом Новбари. Рукописи сочинений поэта хранятся в Институте рукописей НАН Азербайджана. Автор статьи, осуществивший транслитерацию всех сочинений поэта, в настоящей статье изучает стихи на религиозные темы - новха (траурные стихи) и синазан (траурные песни).

**Tahira Nuraliyeva,**

*doctor of philodophy in philology*

**NOVBARY'S RELIGIOUS VERSES**

**Summary**

This article is devoted to the study of the works of Azerbaijani poet of the XIX-XX centuries, who was one of the little-known poet known under pen name Novbary. The manuscripts of poet's work are kept in the Institute of Manuscripts of the Academy of Sciences of Azerbaijan. Author of the article who made the transliteration all works of the poet researches the verses on religious themes - novha (mourning verses) and sinazan (funeral song).